

ГОРАН ИВАНЧЕВИЋ*

Покрајински секретаријат за
регионални развој,
међурегионалну сарадњу и
локалну самоуправу
Нови Сад

УДК 329

Монографска студија
Примљен: 12.04.2017
Одобрен: 02.05.2017
Страна: 337-351

ПАРТИЈСКИ СИСТЕМИ

Сажетак: Значај политичких партија далеко је шири у односу на њихове основне функције. Наиме, значај партија огледа се у њиховој друштвено – политичкој улози коју врше. Творећи компликовану структуру, насталу на сложеним унутарпартијским и међупартијским односима, партије чине основу на чијој платформи су изграђени партијски системи. Партијски системи су један од најважнијих конститутивних елемената политичког система, а поједини аутори говоре, и о њиховој супранационалној функцији, помињући њихову улогу у изградњи партијског система у парламентима, попут парламента Европске уније и сл.

Кључне речи: Политичке партије, партијски системи, политички систем, међупартијски односи

Увод

„Партијски систем обезбеђује изражавање интереса друштва, а партије у парламенту образују владе у складу са степеном подршке задобијене на изборима. Поврх тога што омогућује конституисање власти, партијски систем делује и као заштита против њене злоупотребе, јер обезбеђује „резервне“ тимове који, у случају потребе, преузимају вршење извршно – политичке власти“. (Гоати, 2007: 267). Комплексност односа који владају у партијама, и динамичност међупартијских односа, говоре у прилог наводима појединих писаца који партијске системе виде као сплет међузависних интеракција, па тако, Рае (Rae Douglas) партијске системе тумачи као: „„Мрежу конкурентских односа између партија(...). Партијски систем није буквално збир партија – људи, институција, активности. Он је, уместо тога конкуренција између тих партија у оквиру једног политичког режима и систем конкуренције (партијски систем) је то што даје демократским партијама јединствену важност“. И Сартори (Giovanni Sartori), (...) наглашава да је „партијски систем управо систем интеракција које резултују из интерпартијске конкуренције.““ (Гоати, 2007: 267).

---

* goran.ivancevic@vojvodina.gov.rs

Западноевропске политичке партије и партијски системи, настајали су, у релативно дугом историјском процесу, у околностима сукоба који су имали корене на линијама друштвених расцепа. Њихов настанак и анатомија, искључиво су детерминисани друштвеним окружењем и условима у којима су настали, и у којима су егзистирали.¹

Занимљиве идеје о основама настанка и структурисања партијских система у посткомунистичким земљама изнели су и поједини аутори који су истакли „(...) три варијабле које утичу на обликовање партија и партијских система: економски развој, ниво етничке хомогености и историјски статус државе.“ (Гоати, 2007: 271).

Различити услови настанка и развоја партијских система, условили су настанак великог броја различитих партијских система. „Разврстати сложену хрпу различитих партијских система – ближе одредити њихову статистику, као и динамику њиховог функционисања, промене и развоја, можемо тек анализом три основна критерија за њихово одређење, као и, такође три, фактора који у интеракцији с партијским системом – односима „циркуларне узрочности“ (Сартори) утичу на његово функционисање и примену. Критерије за одређење и класификовање партијских система чине број релевантних партија, као и ширина и интензитет подела међу њима, односно степен политичке и идеолошке поларизације у друштву. Трећи елемент који диференцира стабилне и нестабилне партијске системе, чини степен институционализације и стабилности партија и политичких процедура, односно идентификовање и подршка коју грађани пружају појединим политичким партијама (партијска идентификација) и кредибилности и легитимности актера политике у целини.“ (Стојиљковић, 2006: 110).

Партијски системи могу се разврстати на основу наведених критеријума, међутим критеријум најзначајније поделе партијских система, установљен је на основу броја странака које га чине и њихове снаге мерене подршком бирачког тела, односно броја странака које учествују у борби за власт и парламентарном животу у оквирима тог система.

Подела партијских система

Једна од најзначајних подела партијских система је она коју је изнео Дивеже (Maurice Duverger), овај писац је сачинио типологију партијских система правећи „(...) разлику између „једнопартијских“, „двопартијских“ и „вишепартијских“ система.“ (Хејвуд, 2004: 483). Овај писац „сматра да изнад четири партије никаква класификација није могућа, па зато такве системе назива „полипартијским“. Број партија јесте изузетно важан, јер говори о дистрибуцији моћи у партијском систему и о опсегу интеракција између партија које чине његове јединице („механика партијског система“), због чега се класификације

---

¹ О овоме опширније: Иванчевић, Г. (2016), Друштвени расцепи као платформа за формирање партијског система Србије и партијског подсистема Војводине 1990 - 2012, Култура полиса, Год. XIII, број 31, Нови сад, стр. 245 – 256.

партијских система уобичајено заснивају на том критеријуму“ (Гоати, 2007: 297). Сартори је ставио знак једнакости између броја партија које учествују у трци за освајање власти са њиховом „релативном величином која се огледа у (њиховој) снази исказаној на изборима или у скупштини. Овај писац даље каже: „(...) оно што је кључно, јесте да се утврди „релевантност“ странака у односу на образовање влада, а нарочито да ли се на основу њихове величине може очекивати да освоје или макар деле власт.“ (Хејвуд, 2004: 483). Решење које је Сартори предложио значи, да: „Прво, он предлаже да странке које не успеју да освоје место у парламенту не треба узети у обзир, затим да релативну снагу других странака треба мерити по броју места у парламенту, да не треба урачунати све странке без обзира на величину, али и да се не може произвољно одредити тачка искључења од, на пример 5 или 10 процената изнад које ће се странка убројати а испод које неће. (...) Он тврди да као делове страначког система треба рачунати само оне странке које су „релевантне“, било зато што имају „потенцијал за коалицију“ или „потенцијал за учешће“. Једна странка има потенцијал за коалицију ако је учествовала у коалицијама на власти (или, наравно, у једностраначкој влади) или ако је главне странке сматрају могућим коалиционим партнером. Странке које су идеолошки неприхватљиве свим или већини коалиционих партнера, и стога немају коалициони потенцијал, ипак се морају убројати ако су довољно велике.(...) Сарторијево „помоћно правило бројања засновано (је) на моћи застрашивања или, тачније, на потенцијалу за учешће опозиционо оријентисаних странака.“ (Лајпхарт, 2003: 118).

Када је реч о релевантности странака, Сартори о томе каже: „Странка је релевантна само када стварно влада, улази у владу или је подупире гласањем о поверењу, чиме јој осигурава већину потребну за заузимање власти.“ (Лајпхарт, 2003: 119).

Лоуел (Lowell Lawrence) је указао на чињеницу која говори у прилог томе, да су „чисти“ рецимо двостраначки системи (попут двостраначког система у В. Британији који се тако класификује, упркос постојању још неких странака које делују унутар овог система) изузетно ретки. Блондел (Jean Blondel) је класификовао страначке системе узимајући у обзир њихов број и релативну величину исказавши ефективни број странака, на основу хипотетичког примера расподеле освојених места. Овај писац је страначки систем поделио на: Двостраначки систем у коме 2 странке освајају (у хипотетичком примеру поделе места) 55, односно 45 места; Систем од две и по странке у коме 2,5 странака, освајају 45 – 40 – 15 места; Вишестраначки систем са доминантном странком у коме 3,5 странке освајају 45 – 20 – 15 - 10 – 10 места; и Вишестраначки систем без доминантне странке у коме 4,5 странака, освајају 25 – 25 – 25 – 15 – 10 места (од укупно 100 места). (Лајпхарт, 2003: 119).

Треба напоменути да појмовна одређења које Блондел користи, а којима странке дели на половине, односно назива их доминантнима, имају за циљ, да прикажу њихов релативни положај у међусобном односу, а самим тим и значај у оквиру једног система, исказан кроз број места која освајају на изборима. Такође је важно напоменути и то, да ова класификација исказана кроз хипотетички пример поделе освојених места, није у потпуности прецизна.

Лаксо и Тагерера (Laakso Markku and Taagerera Rein), су развили формулу, како би дошли до одговора на питање, колико има странака у страначком систему, имајући у виду њихову релативну величину? „У појединим типовима система делује различит број ефективних партија, под којима се подразумева „број хипотетичких, по обиму једнаких партија, који би имао исти ефекат на фракционализацију система као што имају садашње партије неједнаког обима“. За израчунавање броја ефективних партија користи се следећа формула:

$$N2 = 1/\sum (pi)^2$$

У тој формули $N2$ је „ефективни број“, $\sum$ представља све партије које су освојиле места у парламенту, а pi пропорционални удео места у парламенту или гласове сваке поједине партије. Из тога следи да ће у систему у којем су све партије једнаке, ефективни број партија бити једнак стварном броју, док ће у систему у којем су партије неједнаке снаге, ефективни број бити мањи од нумеричког. (Гоати, 2007: 280).

Поред броја партија, за дубље анализе партијских система користе се и нека друга обележја, па тако Блондел наводи: „релативну величину партија, степен блискости стратешких опредељења партија унутар система, ширину подршке коју партије уживају у друштву и варијације у њиховој структури.“

Хејвуд (Endru Hejvud), као најзначајнију поделу партијских система у савременој политици наводи следећу поделу:

- једнопартијски системи,
- двопартијски системи,
- системи са доминантном партијом,
- вишепартијски системи. (Хејвуд, 2004: 484).

Као модел класификације послужиће нам нешто шира подела партијских система коју је изнео Сартори, а у оквиру које се налази и подела коју је изнео Хејвуд. Сартори је сачинио класификацију на следећи начин: једностраначје, хегемонијска странка, предоминантна странка, двостраначје, ограничени плурализам, екстремни плурализам, атомизација. Дакле, он је партијске системе поделио на: некомпетитивне и компетитивне. У некомпетитивне је сврстао: једностраначје и системе с хегемонијском странком, а у компетитивне је сврстао системе са предоминантном странком, двостраначје, умерене и поларизоване партијске системе.

Једнопартијски системи

Постоје контроверзна тумачења о томе, да ли се једностраначје може назвати „партијским системом“, јер као што смо претходно рекли, партијски систем подразумева „мрежу конкурентских односа између партија“ (Рае), а у оваквим „системима“, искључиво једна партија полаже право на власт. Једнопартијски системи карактеришу се јаком везом између владајуће партије и

државног апарата у оквиру кога се политичким и законским средствима забрањује било какав облик плурализма. Владајућа партија остварујући континуитет власти, делује као „стална влада“, чиме успоставља систем монопола власти. „Међутим, постоје два различита типа једнопартијског система. Први тип је присутан у режимима државног социјализма, где „владајуће“ комунистичке партије управљају и контролишу дословно све установе и аспекте друштва. (...) Основно средство којим комунистичке партије контролишу државу, привреду и друштво и обезбеђују потчињавање „нижих“ органа „вишим“ јесте систем номенклатуре. То је систем пажљиво проверених именовања, при чему су практично сви најважнији положаји попуњени кандидатима које је одобрила партија. (...) Други тип једнопартијског система доводи се у везу са антиколонијалним национализмом и консолидацијом држава у земљама у развоју. (...) Једнопартијски системи у Африци и Азији обично су настајали око харизматских вођа, а идеолошки идентитет су стицале на основу њихових гледишта. (...) Ове партије су неретко слабо организоване (за разлику од чврсте дисциплине у комунистичким једнопартијским државама) и у процесу доношења политичких одлука, у најбољем случају, имају периферну улогу. Међутим, њихов монополски положај доприноси учвршћивању ауторитаризма (...) и одржавању корупције.“ (Хејвуд, 2004: 485 - 486).

Имајући у виду да једностраначке системе обично прати и неки од облика репресивног понашања власти, Сартори је изнео три различита модела начина владања, то су: тоталитарно једностраначје, ауторитарно једностраначје и прагматично једностраначје.

„Тоталитарно једностраначје обележава покушај потпуног прожимања и политизације. То је режим који стреми уништавању сваке врсте аутономије подсистема и подгрупа. Тоталитаризам је и крајњи напад на приватност зато што се не може раздвојити подручје живота које контролише држава од приватног подручја живота (...).

Ауторитарно једностраначје, на другој страни, нема ни моћи ни амбиција да прожме цело друштво. Њега обележава искључивање, те ограничавање политичке активности оних који су изван спољног притиска партијског прстена (...).

Прагматичном једностраначју недостаје идеолошка легитимација. С обзиром на то да има мањи потенцијал присиле од претходна два типа, оно је непогодно за политику искључивања па се покушава прилагодити апсорпцијској политици (...).“ (Сартори, 2002: 189 – 199).

Једнопартијски системи, дакле, подложни су тоталитарном и ауторитарном начину владања. „Тоталитаризам је свеобухватан систем политичке власти који се обично успоставља широком идеолошком манипулацијом и отвореним терором и насиљем. Тоталитаризам се и од аутократије и од ауторитаризма, разликује по томе што кроз политизацију сваког аспекта друштвеног и личног живота тражи „потпуну моћ“. Аутократски и ауторитарни режими имају, ипак, скромнији циљ – да остваре монопол у политичкој моћи, обично одстрањивањем маса из политичког живота. Тоталитаризам, дакле, подразумева

потпуно укидање цивилног друштва: укидање „приватног“. Тоталитарни режими се понекад препознају по „синдрому шест тачака“ (...): званична идеологија, једнопартијска држава, обично предвођена свемоћним вођом, полицијски систем терора, монопол над средствима масовне комуникације, монопол над средствима ратовања, државна контрола свих облика привредног живота.“ (Хејвуд, 2004: 59).

Системи с хегемонијском странком

Системи с хегемонијском странком, такође припадају групи некомпетитивних система. Разлози који их квалификују у ову групу система, произилазе из чињенице, да у оквиру ових система, у формалном смислу, егзистирају и друге странке, међутим, тим странкама онемогућен је истински приступ власти. Наиме, у оваквим системима, право на вршење власти полаже једино хегемонијска странка, док осталим странкама које постоје искључиво у формалном смислу, није допуштено (или је кооперативним странкама, дозвољено учешће у власти, али је сведено на само формално учешће, без било каквих права у вршењу власти), па чак није ни предвиђено изборно надметање. Дакле, ротација власти не постоји у системима са хегемонијском странком. Странка на власти, влада и без подршке бирача, у оваквим системима, где не постоје, нити су законски предвиђени механизми којима су евентуално предвиђене санкције и одговорност за почињене грешке приликом вршења власти. „Постоје два типа хегемонијске странке: идеолошко – хегемонијска странка и прагматично - хегемонијска странка (...). У случају идеолошко – хегемонијске странке периферне странке заиста су периферне. Чак и кад добију положаје у администрацији, парламенту и влади, оне ни у ком случају немају пуноправну партиципацију, а њихов инфериоран положај према хегемонијској странци у потпуности их спречава да се понашају независно. Овај тип сателитске странке представљају некомунистичке странке у реалсоцијалистичким порецима који нису и формално укинули кооперативне странке које делују унутар социјалистичког фронта и признају водећу улогу комуниста (...). Пример карактеристичан за владавину прагматско – хегемонистичке странке је владавина Институционално – револуционарне партије Мексика. Овакав систем био је карактеристичан за још неке од земаља попут, Салазаровог Португала, Парагваја, Јужне Кореје (...).“ (Сартори, 2002: 205 – 208).

Страначки системи са преобладавајућом странком

Карактеристика система са преобладавајућом странком је несмењивост доминантне странке, без обзира на то, што функционишу у оквирима конкурентних система. Сартори је извео закључак полазећи од запажања да у оваквим системима није у питању број странака, већ неравномерна дистрибуција моћи међу њима. Овај писац сматра да ови системи могу настати како из некомпете-

титивних система, тако и из двостраначких система, као и из веома фрагментизованих облика плурализма. „(...) Сустав с преобладајућом странком обележава то да главна странка добива апсолутну већину. То је заправо сустав у којему постоји више од једне странке и у којему се практично странке не ротирају. Иста странка, напосто, узастопце успева освојити апсолутну већину мандата у парламенту.“ (Сартори, 2002: 182).

„Најзначајнија одлика система са доминантном партијом је тежња да се политичка пажња са надметања партија помери на сукоб фракција у самој доминантној партији.“ (Хејвуд, 2004: 491).

Да би се стекли услови карактеристични за постојање система са преобладајућом странком, неопходни су услови у којима постоји јасна разлика између странака, бирачко тело које је стабилно, освајање три узастопне апсолутне већине мандата у парламенту од стране доминантне странке, која по подршци у бирачком телу превазилази све остале странке.

„Док остали такмичарски партијски системи имају своје заступнике или макар браниоце, мало њих је спремно да се стави у одбрану система са доминантном партијом. Осим што нагиње стабилности и предвидивости, овај систем обично се сматра непожељним и штетним. Као прво, обично доводи до нестанка значајне уставне разлике између државе и партије на власти. Када владе престану да се смењују, долази до тихог процеса политизације којим се државни службеници прилагођавају идеолошким и политичким приоритетима доминантне партије.(...) Као друго, дуг период на власти може у доминантној партији да изазове самозадовољство, ароганцију, па и корупцију.(...) Као треће, одлика система са доминантном партијом је слаба и неделотворна опозиција.“ (Хејвуд, 2004: 491 – 492).

Земље у којима су постојали системи са преобладајућом странком су: Шведска, Италија, Јапан, Турска, Индија, Уругвај и др.

Двопартијски системи

Двопартијски системи карактеришу се владавином две странке које се наизменично смењују на власти, без обзира што у и оваквим системима није искључено постојање и других странака. „Двопартијски систем је двополан пошто у њему преовлађују две „најзначајније“ партије које имају приближно исту шансу да освоје власт. У свом класичном облику, двопартијски системи се препознају на основу три критеријума:

- Иако може да постоји већи број „мањих“ партија, само две поседују довољну изборну и законодавну снагу која им даје реалну шансу да освоје власт;
- Јача партија је у стању да влада сама „обично захваљујући већини у законодавном телу); друга партија представља опозицију;
- Ове две партије се смењују на власти; обе се могу изабрати, при чему опозиција представља „владу у сенци.“ (Хејвуд, 2004: 487).

Сартори, сматра да се специфичност двостраначког система огледа, пре свега у томе, што једна странка уистину влада самостално, али њена власт је ограничена. Дакле, постојање алтернације ствара дистинктан однос у односу на систем са преобладавајућом странком. О условима које је неопходно испунити како би овај систем функционисао, овај писац каже: „Основни услови неопходни за функционисање система по правилима двостраначја јесу: две странке морају бити у положају да се надмећу за апсолутну већину места; да једна од те две странке успева да освоји већину у парламенту; да је та странка спремна да влада сама; да је реално очекивати смењивање или ротацију власти.“ (Сартори, 2002: 173).

Овај аутор је истакао, како постоје одређене разлике између облика и механизма функционисања овог система, те стога постоје одређена неслагања појединих аутора при класификовању земаља у којима је присутан двостраначки систем. Хејвуд је навео, као пример држава са двопартијским системом: Велику Британију, САД, Канаду, Аустралију и Нови Зеланд.

Сартори наглашава, проблем у сврставању појединих земаља у групу земаља, у којима је утемељен двопартијски систем. Он проблем поставља управо у односу на то, да ли поједине земље задовољавају претходно наведене критеријуме, који су пресудни за препознавање ових система. Наглашава, како је управо Енглеска важила као савршен пример двостраначког система након Другог светског рата, међутим због све израженије цикличности измена власти, појаве национализма у Шкотској и Велсу, те све веће снаге Либералних демократа, поставља се питање наставка даљег функционисања система. Даљи наставак функционисања система могуће је наставити по примеру Канаде, формирањем мањинских влада, или прихватањем коалиција.

Поједини аутори двопартијски систем описују као „(...) најсигурнији начин да се отвореност према грађанима помири с политиком, то јест представничка влада с делотворном. Основна предност ове политике је што омогућава систем партијске владавине, чија су наводна обележја стабилност, избор и одговорност. (...) Ипак, почевши од седамдесетих година двадесетог века, на двопартијску политику и партијску владу више се не гледа тако позитивно. Уместо да обезбеди умереност, двопартијски системи, попут оног у Великој Британији, показали су периодичну склоност ка политици сукобљавања, (...) што се огледало у идеолошкој поларизацији и нагласку на сукобу и расправи, а не на консезусу и компромису.(...) Следећи проблем са двопартијским системом јесте што су две партије приближно једнаке снаге приморане да се боре за гласове давањем већих изборних обећања, а то може да доведе до повећања јавне потрошње и инфлације. Последица тога је неодговорна партијска владавина, пошто странке долазе на власт захваљујући изборним програмима које не могу да испуне. И коначно, слабост двопартијских система огледа се у очигледном ограничењу програмског и идеолошког избора.“ (Хејвуд, 2004: 488 – 489).

Умерени плурализам

Подела партијских система на основу бројања значајних партија, све компетитивне партијске системе, који имају више од две, мање или више равноправне партије, које се боре за власт категоризује у групу вишепартијских система, а уједначена снага партија, повећава могућност стварања коалиција. „Међутим, тешко је дефинисати вишепартијски систем на основу броја значајних партија, пошто такви системи понекад функционишу захваљујући коалицијама, у чији састав улазе мале партије, настале ради искључивања већих партија из власти.“ (Хејвуд, 2004: 493).

Сартори умерени плурализам у коме егзистира између три и пет значајних партија назива „ограничени плурализам“. Основна карактеристика овог система, је управо умерена снага релевантних партија, које најчешће виде перспективу формирања власти у стварању коалиција. Дакле, ови системи се не разликују од двостраначких система, осим у томе што се власт, за разлику од двостраначких система, дели између коалиционих партнера. „Основна карактеристика система умереног плурализма јесу: релативно мала идеолошка дистанца међу релевантним странкама, конфигурациона биполарна коалиција, центрипетално надметање.“ (Сартори, 2002: 162 – 163).

Сам термин „коалиција“ подразумева „(...) савез супротстављених политичких актера који су суочени са истом опасношћу или схватају да своје циљеве не могу да остваре самостално. Предизборне коалиције су споразуми о ненападању, чији је циљ постизање што је могуће веће репрезентације. Парламентарне коалиције су договори две или више партија за подршку одређеном предлогу закона или програму. Коалиционе владе су формални споразуми две или више партија који укључују расподелу министарских ресора. Обично су подстакнуте потребом да осигурају већинску контролу у скупштини. У састав „великих коалиција“ или „влада националног спаса“ улазе све најзначајније партије, али оне се обично образују у временима криза или великих економских тешкоћа.“ (Хејвуд, 2004: 493).

Када се говори о предностима и манама, генерално посматрано, када је реч о вишепартијским системима, може се рећи да: „Предност вишепартијских система је у томе што обезбеђује контролу и равнотежу у оквиру владе и наклоњени су расправи, уступцима и компромису. Процес стварања коалиције и начин на који се она одржава обезбеђују велику отвореност, па мора да се води рачуна о различитим гледиштима и супротстављеним интересима. (...) Највећа замерка вишепартијским системима односи се на опасности и тешкоће стварања коалиција. Постизборни преговори и непринципијелни компромиси, до којих долази када ниједна партија није довољно јака да влада сама, могу трајати недељама, понекад и месецима. Оно што је значајније, коалиционе владе могу да буду подељене и нестабилне и више посвећене размирицама партнера него владању. Коначно, нагињање умерености и компромису може да доведе до толике надмоћи политичког центра у вишепартијском систему да више није у могућности да понуди јасне идеолошке алтернативе. Природно, коалициону

политику пре свега одликују преговори и уступци, тражење заједничких тачака, а не убеђења и политичка начела. Овом процесу се може замерити да је искварен и да су партије, у тежњи да освоје власт, подстакнуте да се одрекну политика и принципа.“ (Хејвуд, 2004: 495).

Релативно мале идеолошке разлике међу релевантним странкама, као и њихово нагињање ка политици компромиса и формирања коалиционих влада карактеристичне су за земље попут Холандије, Белгије, Норвешке и др.

Поларизовани плурализам

Као што смо претходно навели, Сартори је класификовао два типа вишепартизма, овај писац је формулисао разлику између умереног и поларизованог плурализма.

Систем поларизованог плурализма функционише са најмање пет важних партија од којих је бар једна од њих антисистемског карактера. Ови системи препознају се по осам обележја која је Сартори дефинисао као:

- Постојање релевантних противсистемских странака.
- Постојање билатералних опозиција.
- Физичка заузетост центра.
- Поларизација.
- Превладавање центрифугалних сила над центрипеталним.
- Урођени идеолошки образац.
- Постојање неодговорних опозиција.
- Политика претеране понуде или политика превеликих обећања.

Сартори као антисистемске странке види оне странке, које подривају легитимност режима против кога се бори. Постојање противопозиција подразумева међусобно искључивање опозиције, па тако неке од опозиционих странака могу бити ближе владајућим странкама, него странкама опозиције. Када је реч о трећем обележју поларизованог плурализма, Сартори наводи како је средишње подручје политичког живота изван конкуренције, и како странке центра теже имобилности, стављајући се у функцију снаге која игра улогу посредника међу политичким половима. Сартори улогу центра управо види као проблем поларизације, јер окупираност политичког простора око центра, управо наводи актере на удаљавање од центра, спречавајући тако центрипетално надметање. Поларизовани актери обично успостављају идеолошку дистанцу, а друштва у којима егзистирају имају низак ниво друштвеног консензуса и веома нестабилан политички систем са аспекта легитимности. Наведено слабо центрипетално надметање, ствара услове за јачање центрифугалних тенденција, а самим тим води ка јачању екстремних полова. Традицијски идеологизовано друштво не тежи преображају менталитета у прагматични, већ се као такво одражава на политички поредак. У овим системима странке центра су минимално изложене смени власти, јер су потенцијално окосница сваке могуће владајуће већине. Антисистемске, екстремистичке странке су по дефиницији искључене из смене

власти, а управо та удаљеност од власти је оно, што им даје за право да дају неодговорна политичка обећања. У таквој атмосфери, и странке које теже власти понашају се као полуодговорна опозиција. „Ако нека странка увек лакомилено обећава рај на земљи, а да не мора 'одговарати' за та обећања такво је понашање засигурно испод сваког стандарда поштеног натецања.“ (Сартори, 2002: 128).

Сартори је увео и додатну, идеолошку димензију, како би се прецизније одредили критеријуми за сврставање земаља у овај идеалтип страначког система. Он овај тип партијског система дефинише и као „болесно стање ствари“ у политичком телу.

Институционализација партијских система

Типологизација партијских система представља изузетно важан корак ка разумевању начина функционисања политичких партија унутар тог система, као и разумевања самог функционисања партијског система у оквиру политичког система појединих земаља. Међутим, како би се у још бољем светлу сагледала ова проблематика, неопходно је такође дефинисати и ниво, односно степен институционализације партијских система.

„Роуз и Маки (Rose Richard and Mackie Thomas) процес институционализације политичких партија, односно стабилности политичких партија, повезују са њиховим учешћем најмање четири пута на националним изборима. До овог става они су дошли на бази спроведених емпиријских истраживања у деветнаест земаља стабилне демократије, путем којих су доказали да партије које 'преживе' најмање четири изборна надметања, испољавају у каснијем периоду наглашену способност да опстану и у најтежим околностима.“ (Гоати, 2004: 186).

Панебјанко (Panebianco Angelo) је навео пет организационих критеријума као услове по којима би се партија могла сматрати институционализованом, то су следећи услови:

1. Поседовање централизованог апарата;
2. Једнообразност партијске структуре на појединим партијским нивоима;
3. Редован доток финансијских средстава из различитих извора;
4. Доминацију партије над организацијама које служе као „трансмисиони каиш“;
5. Високи степен сагласности између статутарних норми и стварне дистрибуције моћи у партији. (Гоати, 2004: 187).

Процес институционализације Хатингтон (Huntington Samuel), дефинише као процес упостављене организације и процедуре које задобијају важност и стабилност, а сврха тог процеса је постизање адаптивности, комплексности, аутономности и кохерентности организација и процедура. Овај писац истиче да се: „Институционална снага партија мери у првом реду њеном способношћу да преживи свога оснивача или харизматског лидера који је први партију довео на власт.“ (Гоати, 2004: 186 – 187).

Хантингтоново схватање организације операционализовао је Мејнворинг (Mainwaring Scott), он је навео четири критеријума која је неопходно испунити како би били испуњени услови неопходни за институционализацију партијских система, то су следећи услови:

1. Способност која се огледа у томе што нема битних одступања у изборним резултатима партија;
2. Укореењеност партија у друштво, при чему степен укореењености у друштву позитивно корелира са институционализацијом;
3. У институционализованим партијским системима припадници политичке елите и грађани сматрају партије легитимним; и, најзад,
4. У институционализованим партијским системима партијске организације важније су од партијских лидера и њихових котираја. (Гоати, 2004: 187).

Тумачећи Мејнворингове критеријуме институционализације Стојиљковић каже: „Прва три критерија практично садрже кључне димензије партијске идентификације бирача: њену трајност, обим и интензитет, док четврти, бар индиректно, истиче стабилизујуће деловање и значај организацијског идентитета као основе идентификовања с партијом. Критериј институционализације као трећи, додатни критериј којим се ближе одређује укореењеност и стабилност партија и партијског система зато, у великој мери, представља субјективни критериј, односно виђење партија и партијског система из визуре бирача. Она за учеснике избора накнадно добија карактер објективног (објективизираниг) фактора.“ (Стојиљковић, 2006: 131).

Дакле, високи нивои партијске идентификације и партиципације, односно бирачке апстиненције представљају јасне показатеље кредибилности партијског система у друштву, односно указују на ставове бирача о његовој легитимности или делегитимности. Нестајање постојећих и настајање нових партија, изражене осцилације подршке бирача према партијама које су уживале њихову дотадашњу подршку, односно њихов конвертитски однос између давања подршке партијама и заокрет у подршци партијским опцијама, указују на ниво стабилности или нестабилности, укореењености и институционализације партијског система. Такође, указује и на односе снага међу политичким актерима, на њихове центрифугалне или центрипеталне тенденције и сл.

Перспектива политичких партија

Политичке партије су од свог настанка изазивале пажњу и као такве, биле критиковане од стране многих као организације које ће потенцијално својим деловањем довести до дестабилизације друштва, потом, да као колективна тела спутавају и ограничавају слободу, затим, да су изгубиле репрезентативну улогу као спона између владе и народа и слично.

Поборници тезе о скорој пропасти партија наводе податке о смањењу броја чланства код значајних партија попут Лабуристичке и Конзервативне партије Велике Британије, које су почетком педесетих година двадесетог века

изгубиле око две трећине, односно преко половине чланства. Наводи се и познати пример француских социјалиста који су деведесетих година протеклог века освојили само седамдесет посланичких места, а претходно су имали две стотине осамдесет два посланичка места и сл. У прилог ставу, да се може очекивати скори нестанак партија, сведоче и многобројни покрети и организације које се залажу за такозвану антиполитику и који се боре против партијских центара моћи и владајућих партија. „Антипартијске партије (су) партије чији је циљ поткопавање традиционалне партијске политике одбацивањем парламентарних споразума и стављањем нагласка на мобилизацију народа.“ (Хејвуд, 2004: 496 – 497).

Као негативне стране партија које представљају претпостављене узроке њиховог слабљења наводе се: „(...) њихов стварни и наводни олигарски карактер. Сматрају се бирократизованим политичким машинама, чији су чланови обично или неактивни или укључени у досадне и рутинске послове (присуствовање састанцима, рад у одборима, итд.). (...) Углед партија у јавности додатно је нарушен њиховом повезаношћу с влашћу и професионалним политичарима. Као политички „инсајдери“, партије су искварене влашћу, амбицијом и корупцијом које се обично доводе у везу с високим положајима. Другим речима, партије се не сматрају „народним“; превише су посвећене унутрашњим политичким сукобима и трци за влашћу, чиме излазе из круга интересовања обичних људи. Друга околност којом се објашњава слабљење партија јесте чињеница да је све теже владати сложеним савременим друштвима. Што се партије више боре за власт тврдећи да су у стању да реше проблеме и поправе животне услове, али то не успевају да остваре када дођу на власт, разочарање и цинизам су све већи. Ово указује на пораст тешкоћа са којима се суочавају владајуће партије, као што су јачање моћи интересних група и све глобализованија привреда. Коначно, слабљење партија се објашњава опадањем друштвених идентитета и традиционалних оданости које су омогућиле њихов ранији успон. Ово се свакако огледа у посустајању класне политике које је повезано са постфордизмом (...). Осим тога, слабљење старих друштвених, верских и других солидарности, на политичком дневном реду појавиле су се нове тежње и нова схватања, нарочито она која се доводе у везу са постматеријализмом.“ (Хејвуд, 2004: 497 – 498).

Поједини теоретичари такође уочавају слабљење партијске идентификације, међутим, они сматрају да се она само дисперзује са великих странака на неке друге, мање странке, а не, да у потпуности исчезава. "Ако се у вишестраначким системима ограничимо само на велике странке, онда се уочава слабљење идентификације с тим странкама. Лако се предвиђа да се део идентификацијске припадности пренео на мање странке, а да није потпуно исчезнуо, као што се показало у Холандији и Великој Британији.“ (Стојиљковић, 2006: 132).

Стојиљковић износи став како се: „Слабљење страначке идентификације увек (се) користило као један од кључних аргумената у прилог периодично покретаним расправама и тезама о кризи и пропасти странака. Бар у европском контексту ти су судови преурањени и недовољно утемељени.“ (Стојиљковић, 2006: 132).

Дакле, може се рећи да јесте било флукуације по питању партијске идентификације која се одвијала фазно, у различитим временским интервалима од земље до земље, и у зависности од околности и прилика које су владале у појединим земљама. Будућа кретања по овом питању тешко је прогнозирати, она ће бити везана за одређене појаве које се тичу нових проблема са којима ће се суочавати партије у будућности у појединим земљама. „Појава нових проблема, као што су приступ Европској унији, расправе о национализацији, атомско наоружавање, могу повремено учинити неупотребљивим прогнозе о трендовима у појединим земљама.“ (Стојиљковић, 2006: 132).

Закључак

Значај политичких партија утемељен је у њиховој друштвено – политичкој улози коју врше. Градећи комплексну инфраструктуру, формирану на веома сложеним унутарпартијским и међупартијским односима, партије конституишу партијски систем. Партијски системи су један од свакако најважнијих конститутивних елемената политичког система.

Кроз партијске системе обезбеђује се политичко изражавање интереса друштва. Партије у парламенту, у складу са степеном подршке задобијене на изборима, образују владе. Кроз конституисање власти, партијски систем има и заштитну функцију, која се огледа у спремности опозиције да у случају потребе, преузме вршење извршно – политичке власти.

Партијске системе могуће је разврстати на основу броја странака које га чине и њихове снаге мерене подршком бирача на изборима.

Политичке партије су од свог настанка привлачиле пажњу и као такве, биле критиковане од стране многих због своје улоге у друштву, као и због преовлађујућег негативног мишљења које је уврежено о политичким партијама у многим друштвима.

Због таквих ставова, приметно је слабљење страначке идентификације што се користи од стране критичара политичких странака као снажан аргумент којим се наглашава штетна улога и скоро пропаст политичких партија. Међутим, теоретичари сматрају да „бар у европском контексту, ти су судови преурањени и недовољно утемељени.“

Тешко је антиципирати, када је реч о овој проблематици, каква ће бити улога, и какав ће друштвени положај партије заузимати у будућности. Међутим, извесно је да ће ово питање и надаље бити у директној вези са одређеним појавама и изазовима са којима ће се суочавати партије у појединим земљама у складу са својом улогом и тежњама. Несумњиво је да су политичке партије, пролазивши кроз свој еволутивни развој, акумулирале неопходан ниво знања, вештина и способности, те да ће бити у стању да одговоре и да се прилагоде и најзахтевнијим изазовима са којима ће се у будућности суочавати.

Литература:

1. Goati V. (2004), Partije i partijski sistemi u Srbiji, Odbor za građanske inicijative i OGI centar, Niš.
2. Goati V. (2007), Političke partije i partijski sistemi, Centar za monitoring - CEMI, Podgorica.
3. Lajphart A. (2003), Modeli demokratije, Službeni list SCG, Beograd, CID, Pogorica.
4. Orlović S. (2011), Partije i izbori u Srbiji, Čigoja, Beograd.
5. Sartori Đ. (2002), Stranke i stranački sustavi, Politička kultura, Zagreb.
6. Seymon Martin Lipsen and Stein Rokkan (1967), Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alingment: An Introduction, In: Party Systems and Voter Alignments Cross – National Perspektives.
7. Stojiljković Z. (2006), Partijski sistem Srbije, JP Službeni glasnik.
8. Hejvud E. (2004), Politika, Klio, Beograd.

THE PARTY SYSTEMS

Summary: The significance of political parties reaches wider than their basic functions. Namely, the party's significance is reflected in their social - political role which is being performed. Forming a complicated structure, resulting from complex intra-and inter-party relations, parties become basic platforms for constructing party systems. Party systems are one of the most important constituent elements of the political system, and some authors talk about their supranational functions, mentioning their role in building the party system in Parliament, such as the Parliament of the European Union, and the like.

Key words: Political parties, party systems, political systems, inter-party relations